

ENAKOST SPOLOV

Od-spoljenje spomina in muzejskih praks

Urška Repar

243

V Ljubljani je 29. in 30. septembra 2023 potekala mednarodna delavnica z naslovom Enakost spolov: Od-spoljenje spomina in muzejskih praks.¹ Delavnica je bila del projekta TRACTS, delovne skupine WG: *Traces and Social Justice*. Dvodnevni program z izrazito mednarodno udeležbo je prvi dan potekal v Slovenskem etnografskem muzeju (SEM), drugi dan pa se je zaključil s spoznavanjem Ljubljane s feministične perspektive.

Delavnico smo organizirale Tina Palaić/Slovenski etnografski muzej, Corinne Brenko/Muzej in galerije mesta Ljubljane, Tina Fortič Jakopič/Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, Urška Repar/Muzej novejšje zgodovine Celje ter Maja Hakl Saje, Urška Purg in dr. Tamara Nikolić Đerić kot predstavnice inštituta Kolkrea. Pri organizaciji delavnice sta sodelovali tudi Eliza Proszczuk z Akademije za likovno umetnost v Varšavi in Ewa Chomicka iz muzeja POLIN/Kolektiva Kultura za podnebje s Poljske ter Polona Sitar z Univerze na Primorskem.

Pobuda za delavnico je izhajala iz našega skupnega namena, da odpremo možnosti za kolektivni razmislek o tem, na kakšne načine muzeji naslavljamo vprašanja spolov ter kako so različni spoli zastopani in prezentirani v muzejskih zbirkah, na razstavah in v raziskovalnem delu. Kategorizacija spola je namreč temeljnega pomena tako za zbiranje gradiva kot za njegovo interpretacijo, kar pa hkrati prispeva k utrjevanju spolnih konstruktov in predsodkov. V muzejski praksi to pogosto pomeni, da dajemo moškemu vidiku prednost pred ženskim, saj se tako muzejski strokovnjaki kot tudi zgodovinarji, etnologi, kulturni antropologi in drugi pretežno ukvarjamo s tematikami, ki jih pripisujemo moškemu spolu oziroma pri raziskovanju teh tematik upoštevamo predvsem moški vidik. Ker pri tem vsakič znova umanjka perspektiva drugih spolov, ki so v muzejskih prezentacijah zapostavljeni, s tem ohranjamo in reproduciramo družbeno neenakost. S spoznavanjem študij primerov različnih muzejskih zbirk, umetniških praks in tematskih raziskav smo želele razširiti naše pojmovanje spola v muzejskem delu, raziskati različne metodologije in pristope, ki jih uporabljamo pri kuriranju, ter odkriti različne možnosti, kako ustvarjati drugačne pripovedi o spolu in jih vplesti v

¹ Program delavnice je dostopen na spletni strani Slovenskega etnografskega muzeja: <<https://www.etno-muzej.si/sl/dogodki/enakost-spolov-od-spoljenje-spomina-in-muzejskih-praks>> [20. 11. 2023].

muzejske prezentacije. Kljub ideji, da bi delavnica zajela tudi nebinarne spole, se je na podlagi prispevkov aktivnih udeleženk delavnice osredotočila predvsem na ženski spol in vprašanje, kako so ženske predstavljene na muzejskih razstavah in v umetnosti ter kako se spremeni pogled na različne muzejske pripovedi, če jih podamo skozi perspektivo ženskega spola.

244



Gaby Franger med predstavitvijo (foto: Blaž Verbič, 2023)

Ker se vključevanju ženske perspektive v muzejsko delo najbolj posvečajo muzeji žensk, je v uvodnem predavanju Gaby Franger iz Regionalno-mednarodnega muzeja ženske kulture v Fürthu v Nemčiji predstavila Mednarodno združenje muzejev žensk (IAWM), katerega predsednica je od leta 2021. Združenje je bilo ustanovljeno leta 2012 z namenom povezovanja muzejev žensk in njihove boljše prepoznavnosti v javnosti, kjer so bili do tedaj (in so v neki meri še vedno) dokaj nepoznani. V svojem predavanju z naslovom *Osredotočeni in raznoliki. Platforma in možganski trust za spolno pravičnost* je Franger predstavila delovanje IAWM in njenih posameznih članic, ki jim je skupna težnja po spremembi aktualnih patriarhalnih pogledov v družbi in posledično muzejih ter enakopravnost spolov in upoštevanje človekovih pravic na vseh ravneh. Predstavila je skupne pobude združenja, pretekle in aktualne projekte, konference in razstave, kot je na primer *Kultura rojstev*, ki je bila v zadnjih dveh letih na ogled v Avstriji, Italiji, Nemčiji in Ukrajini. Izpostavila je nekatere izmed članic združenja, ki delujejo kljub izrednim okoliščinam, v katerih so se znašle. Iranski muzej žensk zaradi politične situacije v državi že od začetka deluje v eksilu, ukrajinski Muzej spolov pa je po začetku vojne zaprl vrata svojih prostorov v Harkovu in vse dejavnosti preselil na splet ter z razstavami o vojni gostoval v različnih evropskih muzejih, med drugimi preteklo leto tudi v Muzeju novejšje zgodovine Celje. Pomembno področje, ki ga je Franger poudarila v svojem predavanju, je vprašanje vrednotenja. Predvsem v evropskih muzejih je po njenih opažanjih namreč pogosto prisotna distinkcija med elitnim in ljudskim, po kateri se

različne oblike ustvarjalnosti žensk umeščajo med ročna dela in v etnografske zbirke, v nasprotju z moškimi deli, ki so interpretirana kot urbana, akademska in zato del sodobnih umetnosti. S tem je opozorila na diskurz o tem, kakšna je naša percepcija vsakdanjega življenja žensk, da njihovih artefaktov pogosto ne prepoznamo kot vrednih in estetsko primernih, da bi jih uvrstili v muzejske zbirke. To je del marsikatere dileme o tem, kako podajati zgodbe o ženskah v muzejih, in nenazadnje tudi odgovor na to, zakaj v njih pogosto manjkajo. Franger je v svojem predavanju odprla številna tematska polja, ki so vzpodbudila nadaljnjo razpravo ter vključila tudi dileme, na katere so odgovarjali tudi naslednji prispevki udeleženk delavnice.

Prvi del delavnice je bil zastavljen kot vpogled v prakse, ki jih pri svojem delu uporabljajo muzealke, zgodovinarke, umetnostne zgodovinarke in druge raziskovalke ženske zgodovine skozi kratke predstavitve njihovega dela in zaključnimi diskusijami na podlagi vprašanj in komentarjev obiskovalk in obiskovalcev delavnice.

245

Prvi sklop predstavitev je bil posvečen muzejskim razstavam o ženskah. Začela sem sama s predstavitvijo koncepta občasne razstave (*Postati ženska* v Muzeju novejšje zgodovine Celje, ki se je osredotočala na osebne in kolektivne zgodbe žensk v slovenski družbi v preteklih desetletjih in danes ter osvetljevala povezavo med konkretnim družbenim, političnim in zgodovinskim kontekstom in spolno identiteto, ki določa naše predstave o sebi in drugih. Ivana Jovanović Gudurić iz Mestnega muzeja Novi Sad je predstavila aktualno razstavo *Ženska stran Grčkoškolske ulice – odkrivanje ženske zgodovine mesta*, ki je osvetlila zapostavljene zgodbe treh žensk, stanujočih na omenjeni ulici, ki so s svojim delom na različnih področjih kljubovale patriarhalnim razmeram v družbi 19. in 20. stoletja. Tijana Jakovljević - Šević iz Regionalno-mednarodnega muzeja ženske kulture Fürth je v *Premisleku o muzejih žensk* deloma povzela in pa tudi nadgradila uvodno predavanje Franger. Izpostavila je vprašanje, kako spreminjanje konceptov feminizma in spola vpliva na potrebo po ponovnem raziskovanju muzejskih predmetov in drugačnih pristopih pri njihovem preučevanju. Muzeje je predstavila kot ene izmed institucij, ki naj si prizadevajo razgraditi prevladujočo paradigmo spolne binarnosti. Vsebinski sklop se je zaključil s predstavitvijo Else Ballauri, ki je ustanovila Muzej žensk v Tirani. Predstavila je njegov koncept in poslanstvo, ki kljubuje pozabi ter spodbuja dialog o strpnosti in spoštovanju, načenja tabuizirane teme, kot so na primer nasilje nad ženskami in spolne identifikacije pripadnic in pripadnikov LGBTQIA+ skupnosti. Ključna vprašanja, ki so se porodila publiki, so bila v veliki meri povezana z odzivom javnosti na razstave in dosegom, ki ga imajo muzejske dejavnosti za spremembe v družbi.

V sklopu drugega panela, naslovljenega *Negotovati in popraviti: Feministični pristopi k umetnosti* so bili predstavljeni različni načini in izzivi raziskovanja feministične umetnosti in žensk kot družbene skupine. Wiktorja Szczupacka iz Poljske akademije znanosti je podala vpogled v spremembe, ki so potekale v 90. letih 20. stoletja v Srednji in Vzhodni Evropi na področju muzejev, nevladnih organizacij, politik razstav in zbirk, publikacij in strategij delovanja. Osvetlila jih je s stališča, kaj lahko iz tega razberemo o feminizmu na obravnavanem geografskem območju, in izpostavila umetnostne institucije kot reprezentativen vir za raziskovanje genealogije feminizma. Nadalje je Petra Šarin iz Inštituta za umetnostno zgodovino univerze NOVA v Lizboni na konkretnih primerih



Elsa Ballauri je svoj refereat naslovila *Muzej žensk - ljubezen in poslanstvo* (foto: Blaž Verbič, 2023)

iz hrvaških umetnostnih institucij predstavila stanje in položaj feministične kritike v hrvaški umetnostni zgodovini. Posebej je predstavila razstavo *Dediščina od spodaj / Drežnica: Sledi in spomini*, ki so jo odprli v Galeriji Arheološkega muzeja v Zagrebu leta 2022. Projekt je obravnaval eno najpomembnejših lokacij podtalnega partizanskega odpora med drugo svetovno vojno na Hrvaškem z namenom spodbuditi kritične refleksije o konstrukciji družbenega spomina in produkciji dediščine.

Na hrvaško umetnostno zgodovino se osredotoča tudi projekt *Niti dneva brez njene zgodovine*, ki ga je predstavila dr. Tihana Puc iz Mestnega muzeja Zagreb. Slednji hrani zbirko več kot tisoč umetniških del hrvaških slikark, rojenih v 19. stoletju. V okviru projekta raziskujejo to obsežno zbirko s stališča odnosa družbe do zgodovine žensk, njihovih pravic, stigmatizacije, marginalizacije in drugih sorodnih vidikov. Hkrati pa je projekt usmerjen v vključevanje sodobnih marginaliziranih skupin, ki so izključene tako iz muzejskih reprezentacij kot tudi kot obiskovalke in obiskovalci muzejev. V okviru projekta skušajo zato prekiniti to tradicijo in ustvariti platformo za sodelovanje, učenje in spremembo na bolje. Sledili sta dve predstavitvi projektov, ki delujeta kot spletni platformi. Prvi je *Sekundarni arhiv*, mednarodni projekt, ki ga je skupaj s partnerji ustvarila Fundacija Katarzyna Kozyra s Poljske. Iga Szczepańska nas je kot predstavnica te fundacije seznanila s tem spletnim raziskovalnim portalom, ki je hkrati tudi podatkovna zbirka umetniških del Vzhodne Evrope. Preko portala lahko javnost dostopa do del več kot 400 umetnic ter kuratorskih besedil, ki so bila ustvarjena posebej za ta projekt. Z njim osvetljujejo zgodovino vzhodnoevropske umetnosti od konca druge svetovne vojne dalje z ženskega vidika ter si prizadevajo za vidnost in prepoznavnost sodobnih umetnic. Silvia Dražić iz Novega Sada pa je predstavila digitalno platformo *ŽeNSki muzej*, ki se ukvarja z raziskovanjem, digitalizacijo, sistematizacijo in predstavitvijo ženske dediščine ter



Petra Šarin je predstavila referat z naslovom *Od javnega prostora do muzejev (in nazaj?): O reprezentaciji in metodologijah* (foto: Blaž Verbič, 2023)

aktualnih umetniških praks žensk v Novem Sadu. Z obsežnim naborom biografij žensk, med katerimi je avtorica nekatere tudi predstavila, dopolnjujejo vrzel v zgodovini, ki ni dala glasu ženskam, ter izpostavljajo njihov dolgo spregledani prispevek k razvoju družbe.

Zadnji teoretski sklop predstavitev se je osredotočil na težavno dediščino in je skozi tri primere raziskovalnih in kuratorskih praks predstavljal feministični pogled na to področje in prezentacije žensk v specifičnih zgodovinskih okoliščinah. Na začetku je Tamara Nikolić Đerić predstavila svojo študijo žensk delavskega razreda, zaposlenih v ribiški in tobačni industriji v Rovinju na Hrvaškem v 20. stoletju. Njihov položaj in različne družbene vloge je preučevala z metodo intersekcionalnosti oziroma medpresečnosti. Nista jih namreč določala le spol in poklic, temveč tudi etnična pripadnost, razred, zakonski in družbeni status in drugo, kar določa naše identitete. S svojo raziskavo je izpodbijala predpostavke o medsebojni solidarnosti delavk. Nadaljevala je Hana Ćurak s Humboldtove univerze v Berlinu, kjer v Sodelovalnem raziskovalnem centru intervencijske umetnosti raziskuje figurativne upodobitve jugoslovanskih partizank. Te so se razvile zlasti skozi različne kuratorske, arhivske in umetniške prakse. Predstavila je njihov način prezentacije in pojavnosti v različnih nasilnih časovnih obdobjih, kako se umeščajo na področju umetnosti kot tudi značaj upora, ki jo je figura predstavljala. Poleg tega je razmišljala o tem, kakšen potencial ima aktiviranje arhiva, v njenem primeru figure partizanke, za zamišljanje boljše prihodnosti. Megan O'Mahony iz Londonske šole za ekonomske in politične vede je nato predstavila primer kuriranja dediščine o spolnem nasilju v oboroženih spopadih v Imperialnem vojnem muzeju. Imperialni vojni muzej namreč hrani obsežno gradivo, ki je povezano s spolnim nasiljem. Čeprav je to že vrsto let del muzejske zbirke, pa do nedavnega ni bilo javno prezentirano na razstavah. V svojem prispevku je O'Mahony predstavila kuratorske prakse, ki jih uporabljajo v vojnem



Dr. Tamara Nikolić Đerić, Hana Čurak, Megan O'Mahony in Marika Kuzmicz med diskusijo
(foto: Tina Palaić, 2023)

muzeju z vidika, kako je to gradivo vidno oziroma nevidno za obiskovalke in obiskovalce. Umeščanje gradiva na muzejskih razstavah namreč po njenih besedah izraža specifično politiko muzeja do vprašanja spolov. Opozorila je na konkretne primere z razstave, ko gradivo, čeprav je v potenciranih formatih, ostane popolnoma neopazno, ter po drugi strani na primere pretiranega poudarjanja gradiva, ki pa je umeščeno s premalo raziskave ozadja in premisleka o njegovi sporočilnosti. S tem je posegla na področje, ki ne zadeva le razstavljanja težavne dediščine, temveč prezentacijo žensk na muzejskih razstavah na splošno. Panel se je zaključil s prispevkom Marike Kužmicz iz Akademije lepih umetnosti v Varšavi; predstavila je delo Fundacije Arton, ki je dela ženskih umetnic prepoznala kot tista, ki so bila v času komunizma izrazito zapostavljena, in se zato zavzela za to, da se jih ponovno preuči. Predstavila je strategije, kako obuditi spomin na ženske avtorice, in na podlagi študije primera pokazala, kako in zakaj je prišlo do marginalizacije žensk na področju umetnosti v Srednji in Vzhodni Evropi.

Zaključni del prvega dne dogodka je bil namenjen delavnici za aktivne udeležence, kot uvod pa je dr. Polona Sitar s Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem predstavila svojo raziskavo *Menstrualna gibanja in feministična spiritualnost: študija primera rdečega šotor*, ki je nastala v okviru njenega podoktorskega projekta. Z etnografskimi metodami opazovanja z udeležbo in intervjuji je raziskovala, na kakšen način družbena gibanja, ki se osredotočajo na proces menstruiranja, kakršno je Rdeči šotor, preizprašujejo in skušajo spreminjati družbeni red in odnos do menstruacije in ženskega telesa. Umestila ga je v koncept feministično-spiritualnega feminizma in se podrobneje osredotočila na odprtost pripadnic tega gibanja za sprejemanje transspolnih in nebinarnih oseb na svoja srečanja.



Udeleženke med vezenjem prta (foto: Tina Palaić, 2023)

Sledila je interdisciplinarna delavnica, ki sta jo izvedli Eliza Proszczuk in Monika Szpunar. Na njej sta umetnici vodili udeleženke skozi kreativni proces, ki je združeval koreografske prakse in vezenje kot eno od tradicionalnih tehnik izdelovanja tekstila, ki je zgodovinsko gledano pripadala predvsem ženskam. Namen delavnice je bil raziskati kritične in družbene vidike ter dejavnosti ter hkrati naše individualne izkušnje. Skupno ustvarjanje vezenega prta, na katerem se izražajo fizične izkušnje s predhodno izvedene gibalne delavnice, je individualno doživljanje pretapljalo v skupno, hkrati pa je prt postal nekakšen pričevalec te izkušnje.

Drugi dan delavnice je bil namenjen feministični turi po Ljubljani v izvedbi zavoda Urbana Vrana. Na vodenem sprehodu po mestnem središču so udeleženke spoznale številne bolj in manj znane ženske osebnosti, ki so živele v Ljubljani, različne zgodbe, ki pričajo o družbenem položaju žensk v določenem obdobju, ter kako mesto prezentira zgodovino žensk – koliko pa jo ohranja nevidno. To je bilo izhodišče za številne diskusije, razmisleke in primerjave o tem, kako vidne oziroma nevidne so ženske v javnem prostoru v drugih mestih in državah. Spraševale smo se, koliko sploh poznamo zgodbe žensk in kako so te vtakane v zgodovino mest, koliko ulic, stavb, ustanov se imenuje po ženskah, in si zastavljale še mnoga druga pogosto zapostavljena vprašanja. Mednarodna zastopanost na delavnici je ponujala možnost primerjav, kakšna je podoba drugje, a nas je hkrati tudi soočila z zavedanjem, v kolikšni meri se niti same ne zavedamo, kako so javni prostori spolno neenakopravni v marsikaterem pomenu, čeprav je vprašanje spola naše področje zanimanja in za mnoge med nami tudi osrednje raziskovalno vprašanje.



Na feministični turi po Ljubljani (foto: Nika, Zavod Urbana Vrana, 2023)

Delavnica *Enakost spolov: Od-spoljenje spomina in muzejskih praks* je povezala kustosinje, raziskovalke, umetnice in nevladnice iz različnih držav, ki se v svojem delu posvečajo vprašanju, kako vključiti v muzeje, umetniške galerije in zgodovino-antropološke raziskave pripovedi o spolu, kako so te pripovedi družbeno zaznamovane oziroma kako zaznamujejo določen spol. Na podlagi vpogleda v delovanje na tem področju in plodovitih diskusij smo iskale odgovor, kako naj bodo načini podajanja pripovedi o ženskah pravični, enakopravni in vključujoči. Delavnica je udeleženkam omogočila spoznavanje različnih raziskovalnih smeri na tem področju, ponudila številne možnosti za izmenjavo idej in mreženje s strokovnjakinjami s sorodnih področij.